

Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku,
edd. Martin NODL – František ŠMAHEL, Argo, Praha 2014

468 s., ISBN 978-80-257-0589-6

Rituály a ceremónie patria v posledných dvadsiatich rokoch k módnym témam medievistiky. Navyše situácia vo vede, historické vedy nevynímajúc, ktorá kladie dôraz na krátkodobé projekty a rýchle výstupy v podobe konferenčných zväzkov a zborníkov, robí túto, pomerne dobre spracovanú tému ešte príťažlivejšou. Nemusí to však byť na škodu, ako zdôrazňujú editori v predhovore k publikácii *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Tímová práca umožňuje v krátkom časovom horizonte predložiť výsledky výskumu, ktorý by jednotlivcovi trval dlhé roky a umožňuje ísť do väčšej hĺbky. Navyše ponúka pestrosť pohľadov a prístupov k tej istej problematike.

Knižný súbor siedmich štúdií od popredných českých medievistov patrí k takýmto dielam. Kniha vznikla ako výsledok projektu *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století* a dá sa povedať, že presiahla očakávania kladené na tento typ literatúry. Je čítavá, témy sú atraktívne a sviežo spracované, čo umožňuje, aby si svojich čitateľov našla nielen medzi historikmi, ale aj bežnými milovníkmi histórie. Navyše je veľmi krásne graficky spracovaná, ako pri knihách vydavateľstva Argo býva zvykom.

Zostavovatelia, Martin Nodl a František Šmahel, sa téme stredovekých festivít, rituálov a ceremónií venujú už dlhšie. Už v roku 2009 edične pripravili a vydali zborník *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, ktorá obsahovala tri desiatky štúdií. Hoci názvy knižných publikácií z roku 2009 a 2014 sú podobné a kolektív autorov je zhodný (resp. všetci siedmi autori recenzovanej publikácie mali svoje štúdie aj v monografii z roku 2009), nejedná sa o duplicitné príspevky. Autori si zvolili alebo tému novú, alebo pôvodnú dôkladne rozšírili a prepracovali.

Ako prvá je zaradená stať Václava Žúrka venovaná korunovácii českých kráľov a kráľovien. Autor zaujímavým spôsobom poukázal na rozdiely v symbolike korunovácie a jej vnímaní za vlády Přemyslovcov a Luxemburgovcov. Kým v prvom prípade išlo skôr o slávnostné potvrdenie ako o konštitučný akt a panovníci korunováciu často absolvovali aj niekoľko rokov po získaní českej koruny, za vlády Luxemburgovcov sa to podstatne mení. Korunovácia sa stala konštitučným aktom s jasnou symbolikou. Bolo žiaduce, aby nový kráľ absolvoval korunováciu čo najskôr po prevzatí vlády. Završením reformy korunovačného obradu bol korunovačný rád Karla IV. (*Ordo ad coronandum regem boemorum*), ktorý vznikol pred rokom 1374 a ako obecný vzor pôsobil až do novoveku. Karol IV. venoval korunovácii veľkú pozornosť; okrem korunovačného poriadku nechal vyhotoviť svätováclavskú korunu,

a do zákonníka *Maiestas Carolina* vložil klauzulu, že kráľ musí byť korunovaný do šiestich mesiacov od nástupu na trón.

Autor sa ďalej venuje korunováciám neskorších panovníkov a poukazuje na zmeny v korunovačnom poriadku, ktoré súviseli s politickou situáciou a konkrétnymi okolnosťami. Napr. Albrechta Habsburského nemohol korunovať pražský arcibiskup, lebo ním bol Jan Rokycana, ktorého Vatikán neuznával. Korunováciu teda uskutočnil olomoucký biskup. Zmeny v korunovačnom poriadku priniesla aj narastajúca dominancia šľachty v politickom živote, napríklad aklamáciu alebo aj vloženie koruny na hlavu nevykonával už celebrujúci prelát, ale niektorý z významných šľachticov. Silnejúca pozícia šľachty mala teda vplyv na zmeny korunovačného ceremoniálu, korunovácia sa stala verejnou demonštráciou jej moci.

Václav Žůrek venoval stručnú pozornosť aj korunováciám kráľovien. Úlohou korunovácie kráľovnej bolo posvätenie manželky panovníka, matky budúceho kráľa. Najviac informácií o priebehu korunovácie kráľovnej máme k dispozícii v prípade Žofie Bavorskej, druhej manželky Václava IV. z roku 1400, pretože sa zachoval podrobný opis priebehu korunovačného aktu. S čím nemožno súhlasiť, je tvrdenie autora, že v priebehu 15. storočia bola za českú kráľovnú korunovaná jediná kráľovná: manželka Jiřího Poděbradského Johana. Vo februári 1436 bola v Prahe korunovaná druhá manželka Žigmunda Luxemburského Barbora Celjská a aj táto korunovácia je pomerne dobre popísaná v historických prameňoch. Navyše sa v knihe o korunováci Barbory priamo píše, a to v kapitole Antonína Kalousa, kde je aj odkaz na príslušné pramene. Zaujímavá je pasáž o samotnom priebehu korunovačného rituálu a jeho európskej histórii. Pre korunovácie v celej Európe platilo, že základnými podmienkami, ktoré určovali právoplatnosť korunovácie boli korunovačné miesto, insígnie a koronátor.

Ako druhá je zaradená kapitola Martina Nodla o kráľovských svadbách a rozvodoch. Autor sa sústreďuje na rituálne aspekty uzatvárania a rozluky manželstva v 13. až 15. storočí. Zaujímavá je úvaha, že aristokratické predstavy o spôsobe uzatvárania manželstva sa podstatne odlišovali od cirkevných, napr. rodičia rozhodovali o manželstve za svoje deti, cirkev naopak presadzovala dobrovoľné uzavretie manželstva so súhlasom oboch snúbencov. Bežné bolo uzatváranie manželstva medzi príbuznými, pričom kanonické právo odmietalo spojenie príbuzensky alebo duchovne spojených osôb. Rozdiely panovali aj z hľadiska praktikovaných rituálov.

Martin Nodl si ďalej všíma výber nevesty. Tu sústreďuje pozornosť takmer výhradne na panovnícke dynastie a konkrétne príbehy. Sleduje odchod princezien na cudzie panovnícke dvory, ale všíma si aj prípady, kedy sa potenciálne nevesty vzopreli svojmu osudu a manželstvo odmietli. V prípade panovníckych dynastií sa deťom hľadal životný partner už v rannom detstve (prípadne aj nenarodeným deťom). Nodl sa tejto problematike podrobne venuje v časti venovanej detským sobášom. Málo známou skutočnosťou v prípade detských sobášov je symbolická súlož detí, ktoré uzavreli detský sobáš, ktorý prebiehal v praxi tak, že oboch snúbencov symbolicky uložili vedľa seba na lôžko, čím došlo k manželskému spojeniu. O význame *copulatio* či *matrimonii consumatio*, ktorým bola potvrdená

právoplatnosť manželstva, svedčí aj prípad uhorskej princeznej Hedvigny z Anjou (autor ju nepresne označuje ako poľskú princeznú), neskoršej poľskej kráľovnej, ktorú v detstve zasnúbili s Viliamom Habsburským. Autor ďalej píše, že princeznina babička hľadala pre Hedvigu nového ženicha v podobe litovského kniežaťa. Hedvinou babičkou bola Alžbeta Lokietkowna, ktorá zomrela v roku 1380 a v otázkach manželstva vnučky sa neangažovala. Ide nepochybne o Hedvininu matku Alžbetu Kotromanič, ktorá vyvíjala po smrti manžela, Ľudovíta I., značnú politickú aktivitu v manželských záležitostiach svojich dvoch dcér.

Nodl sa ďalej venuje opisom ciest budúcich ženíchov za nevestou a naopak. Pozornosť venuje predovšetkým špýrskej svadbe Jána Luxemburského a Elišky Přemyslovny, ktorú autor bohato využil aj v kapitole o svadobných rituáloch. Autor považuje svadobné slávnosti v prípade kráľovských sobášov skôr za ceremoniál ako rituál. Väčší význam ako samotnému cirkevnému posväteniu manželského zväzku sa kládol na už spomínané naplnenie manželstva v podobe telesného spojenia manželov a na rituálnu hostinu, tanec, turnaj a pod., ktoré odrážali lesk a bohatstvo panovníckeho domu.

Posledná časť štúdie je venovaná manželským rozvodom. Autor sa podrobne venuje predovšetkým snahe o rozviazanie manželského zväzku Přemysla Otakara I. a Adléty Meissenskej, Přemysla Otakara II. a Markéty Babenberskej a napokon rozvodu Jána Henricha Luxemburského a Markéty (Maltausche). Posledným „rozvodom“, ktorý sleduje, je prípad Vladislava Jagelovského a jeho dvoch manželiek Barbory Hlohovskej a Beatrix Aragónskej. V prípade Beatrix Aragónskej sa autor dostáva na trochu neistú pôdu, predovšetkým preto, že tu vychádza iba z prác Josefa Macka. K téme už existuje aj novšia literatúra; o rozvodovom konaní Vladislava s Beatrix Aragónskou písala napríklad Miriam Hlavačková v štúdiu *Diplomat v službách uhorských kráľov. Pôsobenie nitrianskeho biskupa Antona zo Šankoviec na sklonku stredoveku*, kde by autor našiel podrobné informácie k chronológii tohto manželského sporu. Práve Anton zo Šankoviec zastupoval Vladislava pred pápežskou kúriou vo veci uznania neplatnosti manželstiev s Barborou aj Beatrix. Ťažko súhlasiť aj s úvahami autora, že Vladislav akoby pasívne rezignoval na dynastickú politiku uskutočňovanú prostredníctvom sobášov a na zabezpečenie pokračovania rodu, lebo – ako hovorí autor – v roku 1490 uzavrie sobáš so ženou, ktorá je neplodná a ďalších 10 rokov sa neusiluje svoje manželstvo vyriešiť a nehladá si novú nevestu a potencionálnu matku pre budúceho možného dedičstva dvoch kráľovstiev. Táto predstava je značne zjednodušená, za akých okolností bol Vladislav nútený uzavrieť oba sobáše a prečo sa napokon nerealizovali, vieme pomerne presne. Vladislav rozhodne nerezignoval na manželskú politiku a nebol pasívny, za anuláciu svojho manželstva s Beatrix viedol dlhý a neúnavný boj, pričom súčasne rokoval a podnikal diplomatické kroky k nájdeniu vhodnej nevesty. To, že tento boj trval takmer desať rokov, nebolo chybou Vladislava, treba si uvedomiť konšteláciu politických síl, predovšetkým pôsobenie cisára Maximiliána, ktorý do celého procesu aktívne zasahoval a prekazil Vladislavove nemecké sobášne plány, či intervenoval v neprospech Vladislava v rozvodovom konaní v pápežskej kúrii. Nedá sa teda povedať, že Vladislav rezignoval na dynastickú politiku

uskutočňovanú prostredníctvom sobášov, naopak politika v manželských plánoch nikdy nebola zreteľnejšia.

Tretia kapitola, ktorej autorom je František Šmahel, je venovaná zomieraniu, pohrebu a hrobu českých kráľov. Autor strhujúcim spôsobom opisuje pohreby dvanástich panovníkov, ktorí vládli v rokoch 1306–1526 a cez ich príbehy ponúka pohľad na najrozličnejšie aspekty kráľovských pohrebov. Mimoriadne zaujímavá je napr. časť o funerálnych insígniách. Prekvapujúco a celkom v rozpore s našimi predstavami o kráľovských pohreboch sa čitateľ dozvedá, že insígnie boli často vyhotovené z dreva a vo veľmi lacnom prevedení. Aj v prípade Karla IV. je takmer isté, že na druhý svet dostal pozlátené, bezcennými farebnými kameňmi ozdobené drevené insígnie (drevené fragmenty insígnií sa našli aj v ďalších hroboch českých kráľov). V ďalšej časti Šmahel sprostredkováva dramatický osud pozostatkov Jána Luxemburského, ktorého posledná vôľa, aby bol pochovaný v cisterciátskom opátstve Clairefontaine, nebola naplnená. Putovanie Jánových ostatkov, ktoré prežili Francúzsku revolúciu v kamennej pivnici istého pekára, je z hľadiska českých kráľov asi úplne ojedinelé a azda len osudy telesných pozostatkov Václava IV. sú rovnako dramatické. Aj tým sa Šmahel podrobne venuje. Prípád Václava IV. je osobitý aj tým, že kráľ mal vzhľadom na búrlivé udalosti husitskej revolúcie, ktorá vypukla po jeho smrti, až tri pohreby. Mimoriadne zaujímavá je pasáž, v ktorej autor vyvrátil známu a v literatúre stále citovanú legendu o zneuctení Václavových pozostatkov v Zbraslavskom kláštore, kde mali táboriť zinscenovať pitku s rozkladajúcou sa mŕtvolou kráľa. Jedná sa zrejme o analógiu tancov kostlivcov so živými, avšak v grotesknej a preexponovanej podobe. Autor presvedčivo dokazuje, že táto historika vznikla ako imaginárna retrospektíva o storočie neskôr.

Najväčšiu pozornosť venuje František Šmahel pohrebu Karla IV., všíma si podrobne prípravu, priebeh samotného pohrebu a pohrebný poriadok českých kráľov. V ďalšej časti rozoberá pohrebný sprievod (pompa funebris), kde ponúka aj podrobné schémy zloženia pohrebného sprievodu, popisuje pohrebné obrady a smútočné kázania a napokon aj obetiny (offerenda). Posledné dve podkapitoly sú venované pohrebu českých kráľov mimo územia Českého kráľovstva (Žigmund Luxemburský, Albrecht II., Matej Korvín a Vladislav II.) a symbolickým pohrebným obradom za neprítomných panovníkov (takéto exekvie sa konali napr. za Žigmunda Luxemburského v Prahe). Kapitola o kráľovských pohreboch patrí k vrcholným kapitolám tejto knihy a je aj najrozsiahlejšia. Hlboká erudícia autora, ktorú cítiť z textu bez toho, aby musel text zahľcovať cudzími slovami a komplikovanými slovnými konštrukciami (čomu sa niektorí autori nedokázali vyhnúť) spolu s odstupom a nadhľadom, robí z tejto časti svieže, pútavé, miestami až dramatické čítanie.

Autorom nasledujúcej časti je Martin Čapský, ktorý sa venoval rituálom, ceremóniám a festivítam na dvoroch sliezske kniežat (*Splendor Silesiae*). Najskôr si všíma sliezske kniežatá v pozícii lénnikov českých kráľov, sleduje zmeny v rituáli lénnnej prísahy, kde stále väčšiu úlohu nadobúdali spoločné prísahy vernosti celého politického zväzku (Sliezska). Okrem toho pretrvávali rituály späté s potvrdzovaním vazalskej závislosti jednotlivých kniežatstiev, lénnny sľub skladali kniežatá do rúk českých kráľov výhradne pri striedaní vlády v kniežatstvách, naopak zmena

na českom tróne si vyžadovala iba deklaráciu poslušnosti voči novému panovníkovi. Autor sa ďalej venuje podrobnému opisu lénneho rituálu na poľskom kráľovskom dvore. V ďalších častiach sa sústreďuje na sliezske kniežatá v úlohe panovníkových dvoranov, reprezentáciu kniežacích dvorov, čo zahŕňalo aj poklady jednotlivých kniežat, prostredníctvom ktorých vytvárali o sebe obraz voči iným. Tieto poklady, zahŕňajúce relikvie aj cennosti, boli nielen finančnou rezervou pre časy núdze, ale aj nástrojom symbolickej komunikácie realizovanej výmenou darov a obdarovávaním. Niekedy išlo o demonštráciu bohatstva, ktoré v skutočnosti ani neexistovalo a situácia sa riešila pôžičkami. Autor sa ďalej venuje najrozličnejším druhom vzájomnej interakcie medzi aristokratickými resp. kniežacími rodmi, kde nachádzali svoje miesto aj ceremoniály a ritualizované správania; priestor pre ne poskytovali hostiny, turnaje, poľovačky, členstvo v rytierskych rádoch, pohreby a pod. Čapský poukazuje na skutočnosť, že v symbolickom konaní sliezskeho kniežat sa prelínal celý rad vplyvov, v najväčšej miere ich ovplyvňovali pochopiteľne impulzy z pražského dvora, avšak prítomné boli aj vzorce, ktoré sa sformovali ešte v kniežacom období poľského štátu, spolu s podnetmi z rôznych kráľovských dvorov aj ríšskeho prostredia.

Piata kapitola je akousi sondou do šľachtickej mentality (a v istom zmysle aj každodennosti), ako predoslal Robert Šimůnek v úvode. Autor sa venuje dvom okruhom tém: okrem samotných rituálov a ceremoniálov aj symbolickej komunikácii. Rituály a ceremoniály sleduje v dvoch vrstvách; na zemskej a dvorskej úrovni a v lokálnych mikrosvetoch. Na zemskej a dvorskej úrovni to boli rytierske pasovania, lénne prisahy, prisahy vernosti, vykonávanie čestných úradov, účasť na korunovácií či rôzne slávnostné chvíle dvorského života, napr. turnaj alebo lov. Na lokálnej úrovni si všíma predovšetkým svadby, hostiny, plesy, ale aj pohreby a ďalšie príležitosti na stretávanie. Autor pritom využil niektoré veľmi zaujímavé pramene, napríklad fragment súpisu stolov a obsluhujúcich na panskej hostine (pravdepodobne z roku 1452). Hoci ide o zlomok s limitovanou výpovednou hodnotou, predsa prináša zaujímavé informácie z hľadiska mikroštruktúry väzieb na rožmberskom dvore. Je isté, že hostiny boli vizualizáciou sociálnej hierarchie, čomu zodpovedalo nielen umiestnenie hostí pri stoloch, ale aj štatút obsluhujúcich.

Okrem vyššie spomenutých príležitostí akými boli hostiny, pohreby, plesy a podobne sa v živote šľachty vyskytovali aj výnimočné udalosti vyžadujúce slávnostné zhromaždenie. Ako príklad Šimůnek uvádza ceremoniál späť s prijatím hodnosti vratislavského biskupa Joštom z Rožmberka v roku 1456. Oznámenie voľby ako aj jej akceptácia a prijatie sa odohrali na rezidenčnom hrade v Českom Krumlove v prítomnosti ľudí, ktorí reprezentovali rožmberský rod navonok (zástupcovia duchovných a svetských elít z ich domínia a osoby z pražskej kapituly s väzbou na Rožmberkovcov). S čím by sa dalo s autorom polemizovať, je preceňovanie symboliky miesta, kde sa táto udalosť odohrala. Zhromaždenie sa konalo *in stubella solite habitationis* Oldřicha z Rožmberka. Autor to nepovažuje za náhodu, skutočnosť, že sa zhromaždenie konalo v miestach určených k tichej individuálnej kontemplácii mala byť výrazom pokory a „skutečné niterné zbožnosti“. Autor si ďalej kladie otázku, nakoľko sa podobné priestory, „klidná miesta pro osamocené

rozjímání“, v areáloch rezidenčných hradov uplatňovali. Označenie *stubella solite habitationis* však jednoducho znamená, že sa účastníci stretli v jednej z komnát obydlia Oldřicha Rožmberka. A v tejto komnate, či izbe sa mohli diať aj veci značne vzdialené od „skutečné niterné zbožnosti“ a neexistuje žiadny dôvod domnievať sa, že to bol priestor určený k individuálnej tichej kontemplácii. Naopak, v tomto mieste sa mohli odohrávať aj veci celkom nekontemplatívne. Dôvod, prečo prijal Jošt voľbu v komnate otcovho príbytku môže byť úplne prozaický, napríklad ochorenie Oldřicha. To však už vstupujeme na pôdu fantázie, kam nás tak trochu zaviedol sám autor.

Druhá časť štúdie je venovaná symbolickej komunikácii. Robert Šimůnek sa postupne venuje osloveniam ako indikátoru sociálnych väzieb a výrazu sociálnej odlišnosti, ďalej nonverbálnym výrazovým prostriedkom, symbolickým úkonom, gestám (podanie ruky, pokľaknutie), rituálom zmierenia, darom, pozornostiam, úplatkom. V záverečnej časti sa zamýšľa nad nobilitáciami, podľa neho odovzdanie nobilitačnej listiny nahradilo rituálne odovzdávanie „praporce“ a listinu považuje za zástupný symbol. Ako jediný príklad uvádza odovzdanie nobilitačnej listiny Václava IV. Giangaleazzovi Viscontimu. Táto výnimočná situácia, kde sa z odovzdania listiny stal slávnostný ceremoniál potvrdzujúci samotnú nobilitáciu, je však v bežnej praxi výnimočná a stretneme sa s ňou iba pri získavaní najvyšších šľachtických titulov. V prípade bežných nobilitácií – aspoň v uhorskom prostredí – sa celý akt nobilitácie odohrával ústne, vyhotovenie listiny už bola záležitosť nobilitovaného a dochádzalo k nej ex post. Vieme to nielen zo samotných narácií listín, ale aj z poznámok o relátoroch na nobilitačných listinách, ako aj z toho, že niekedy bola listina vyhotovená iba v patentnej forme na papieri a v texte je uvedené, že nobilitovaný si má neskôr zabezpečiť listinu v privilegijálnej forme. Niektorí chudobnejší šľachtici však nikdy nezhrmaždili potrebnú sumu na vyhotovenie takejto slávnostnej listiny.

Predposlednou kapitolou je stať Antonína Kalousa venovaná biskupským a legátskym ceremoniálom a rituálom. Autor upozorňuje na skutočnosť, že v porovnaní so zvyškom Európy malo České kráľovstvo iba veľmi malý počet biskupstiev a túto nepriaznivú situáciu ešte zhoršila husitská revolúcia. Práve preto sa tu stretávame vo väčšej miere so zahraničnými biskupmi. V prvej časti sa Kalous venuje biskupskej hodnosti a rituálom s ňou spätým, predovšetkým biskupskému sväteniu. V druhej časti sa sústredil na pôsobenie biskupov vo svetskom prostredí, teda rozoberá ritualizované konanie biskupov pre posilnenie vlastnej pozície v spoločnosti (rôzne diplomatické rituály, adventus biskupa alebo účasť biskupa na advente kráľa a pod.). Záverečná časť je venovaná problematike legátov.

Knihu uzatvára kapitola Tomáša Borovského venovaná sviatkom a slávnostiam v stredovekom meste. Základný rámec mestských festivít vytvárali cirkevné sviatky, ktorým sa autor podrobne venuje v úvode. Okrem toho patrili medzi slávnostné okamihy miest aj rôzne iné príležitosti: napríklad menovanie mestskej rady, či pripomienky slávnostných udalostí v dejinách mesta. Je pozoruhodné, že takéto „výročia“ sa slávil v mestských komunitách už v stredoveku (napr. Plzeň si pripomínala výročný deň, kedy husiti ukončili obľahnutie mesta, Jihlava zasa neúspešný pokus

o prepád mesta v roku 1402). Boli to sviatky, ktoré upevňovali mestský poriadok, okrem nich existovali festivity, ktoré boli reakciou na porušenie tohto poriadku: verejné súdy a popravy. Škála slávnostných okamihov v živote mesta však bola oveľa pestrejšia, Borovský sa stručne pristavuje aj pri cechových slávnostiach, pamiatke zosnulých, pohreboch, krstoch, slávnostných vstupoch panovníka do mesta a napokon aj pri slávnostiach nevážnych, dočasne prevracajúcich existujúcu hierarchiu, akými boli fašiangy či sviatky bláznov. Na záver kapitoly sa autor zamýšľa nad kategóriou času, priestoru, nad aktérmi a divákmi jednotlivých slávností, približuje nám obľúbené stredoveké procesie, či hostiny.

Kniha *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním stredoveku*, doplnená množstvom obrazového materiálu, je výnimočným autorským aj edičným počinom. Čitateľ tu dostáva mnohovrstvový a priam plasticky podaný pohľad na tie aspekty kresťanskej kultúry, ktoré boli určované rituálmi a ceremóniami, a to v rôznych sociálnych skupinách stredovekej spoločnosti.

DANIELA DVOŘÁKOVÁ

Daniela RYWIKOVÁ, *Speculum mortis. Obraz Smrti v českém malířství pozdního středověku*, Ostravská univerzita, Ostrava 2016

309 s., 129 obr., ISBN 978-80-7464-845-8

Po knize, v níž pojednala o sedmeru smrteľných hriechů a skutků milosrdenství v umění evropského i českého středověku,¹ přispěchala Daniela Rywíková s další publikací podobného zaměření. Učinila tak bez předchozí průpravy, což poněkud udivuje u látky tak rozsáhlé a složité, jakou je pojetí a zobrazování smrti ve středověkém umění. Autorka omezila okruh zkoumaných děl na nástěnnou a knižní malbu, čímž se předem vzdala srovnání s pozoruhodnými plastikami jagellonského období. Nejde jen o sepulkrální skulptury, ale i o stojící postavy kostlivců, z nichž se svou kvalitou vyjímá transi na střední části zlíčovského votivního oltáře. Jeli-kož památek, které mohla zkoumat, není mnoho, jde o nevyužitou badatelskou příležitost. Poněkud zavádějící je i významové spojení *Speculum mortis* v titulu, neboť jde o dosti rozšířený žánrový i ikonografický prvek, o němž je v knize řeč až v Epilogu, který se vesměs zabývá zahraničními vyobrazeními dekadentní, lascivní a groteskní smrti z přelomu středověku a novověku. Titul se tak může jevit pouhou ozdobou, vějíčkou módní odborné exkluzivity. Nedejme se tím ale zmást – členění obsahu podle latinsky vyjádřených ikonografických námětů dává tomuto postupu jisté oprávnění.

Úvodní pojednání o obraze Smrti v umění raného a vrcholného středověku dokládá, že se autorka seznámila s početnou literaturou a že dokáže dobře

1) Viz recenzi Matouše Jalušky v SMB 8, 2016, s. 184–186.